

KÜLÖNFÉLÉK.

Böhm Károly.

1846—1911.

A kolozsvári Karolina kórház sebészeti osztályán máj. hó 18-án egy súlyos operáció után meghalt az a mélyen szántó filozófus, akihez fogható nincs e magyar haza határain.

Olvasóink ismerik nevét és értékelméletét, melynek alapját ő vetette meg a magyar irodalomban.¹ Egyébként neve nem nagyon ismeretes a nagy közönség előtt. Mert jól mondotta Apáthy, aki az akadémia nevében búcsuzott koporsójánál: „Odafönn szárnyalt és suhant el fölöttünk a lelked s nem az erőd volt csekély, de a magasság volt igen nagy, hogy oly keveseket tudtál magadhoz emelni“. Valóban, szédületes mélységeket és magasságokat járt meg lelke a gondolat és elmélkedés szárnyain, ahová olvasói, hallgatói közül igen kevesen követhették. Neki megadatott, hogy tiszta látással betekintsen a gondolat és lét olyan misztikumaiba, melyekről az átlagos intelligencia sejtelemmel sem bír.

Ezért nem ismerték őt, csak igen kevesen. Ezért vették körül koporsóját kevesen a választottak közül. Ezért nem gyászolt a magyar köztudat, amikor a magyar tudomány egyik dicsőségét és büszkeségét temették. Testét eltemették, *de szellemét, eszméit és gondolatait fel kell fedeznünk, fel kell támasztanunk*. Ez a feladat vár most a filozófia magyar művelőire, hogy aki életében „társtalan vándor“-ként biztos lépésekkel haladt a lét és gondolat meredeklein, legalább halálában legyen biztos és soha nem tévedő támasza és kalauza a hozzáfolyamodóknak. Az ő sorsa is az lesz, ami annyi magyar tudósé volt már, hogy neve akkor fog tündökölni, mikor a mellőzés, a meg nem értés hibájárt csak magunkra vethetünk.

Sajnos, ez alkalommal nincs elég terünk arra, hogy egy foly-

¹ Gál K. Böhm axiológiája. Ker. Magvető. 1906. 105--108. 1.

tonos elmélkedésben és kutatásban eltöltött élet gazdag tartalmáról és értékeiről csak halvány képet is adhatnánk. Tudományos társulatok és folyóiratok feladata lesz ez s hosszú, tanulmányokba mélyedő órák eredménye és gyümölcse.

De lehetetlen nem jellemezni egy pár szóval az embert, aki a legteljesebb értelemben kiérdemelte a jó, az igaz és a „nemes“ jelzőket. Egyik legrégebbi kartársától hallottam temetése napján: kimondhatatlan nagy vesztesség egyetemünkre, melynek büszkesége volt; tudós, akinek párja nincs; ártatlan és jó, mint egy gyermek. Nehezen jöhet valaki, aki méltó lesz az ő fényes tanszékére. Nála lényének ez az egész erkölcsi habitusa és filozófiája szerves kapcsolatban állanak egymással s nehéz megmondani, hogy az értéktanából foly-e nemes zárkózottsága és előkelősége, vagy született erkölcsi habitusából szükségképen következik az értékelésnek az a módja, amely hedonikus és utilitarius szempontoknak csak eszközi jelentőséget tulajdonít s önértéket csak az öntudatban, a szellemben, az intelligenciában lát. Bár-hogy áll is a dolog, annyi bizonyos, hogy elmélet és gyakorlat, gondolkodás és életfolytatás soha szebb és gyönyörködtetőbb harmoniában nem egyesült, mint Böhmnél. Nála az író és az ember egy; disharmonianak, ellenmondásnak nyoma sincs sem életében, sem írásai-ban. Nála a tudós lelkiismerete parancsolja az igazság kutatását s az ember lelkiismerete az aszerint való életet.

Kerüli a közélet forumát; a törtetőz zajos hadától messze vonul nemes egyénisége, amely fél mindentől, ami őt tiszta légköréből kivonhatná. Nem a tudás elbizakodott dőlyfe és felfuvalkodottsága ez, hanem az értékét tudó, de az élet aprópénzére fölváltani nem akaró nemes ember szerénysége.

Így akarta elérni azt az ideált, melyet kitűzött magának, de amelytől — e sorok írójához küldött levelében szerényen írja — messzire elmaradt, mert „félmunka az embernek minden igyekezete“.

S ez az igyekezet szakadatlan, bár eszében van Fichte mon-dása: „Kein Mensch, ja soviel wir einsehen, kein endliches Wesen wird im Guten bestätigt“.

Az ember és világa eddig megjelent három kötete, melyről a magyar irodalom alig-alig vett tudomást, bármely gazdag irodalomnak dicsőségére válnék. E kötetekbe eltemetett szellemi kincset, a zavarosan és alacsony szempontok szerint értékelő magyar közéletnek és tudománynak ki kell ásnia, föl kell derítenie, hogy messzire világító sugarai ragyogjanak előttünk s jelezzék az utat, amely abszolút értékekhez vezet.

A vallásszabadság kihirdetése az 1568. tordai országgyűlésen. Kőrös-fői Kriesch Aladár festőművész képe, melyet Torda város megrendelésére a milleniumi ünnepek alkalmára a város tanácsterme részére készített. Igen jól sikerült reprodukcióban megjelent Könyves Kálmán kiadásában. Akik a képet megszerezték, sajnosan érezték annak hiányát, hogy a képen szereplő egyénekről nincs semmiféle felvilágosítás. Ezt adjuk a következőkben magának a művésznek fogalmazásában s e helyen nyilvánosan köszönetet mondunk neki szives késziségeért, mellyel felkérésünkre válaszolt.

„János Zsigmond fejedelemsége alatt 1568-ban Tordán, az ottani piaci templomban tartott országgyűlésen a rendek kimondották, hogy: „Vallását mindenki szabadon gyakorolhatja.“ Dávid Ferenc, kolozsvári prédikátor e határozatot a következő szavakkal indokolta: „Mert a hit Istennek ajándéka.“ Ez az országgyűlés volt egyúttal hivatalos megalapítója az unitárius vallásnak is. Ennek első papját s egyben martírját is — Dávid Ferencet — látjuk a kép közepén. Balra tőle emelkedettebb trónszékén a fejedelem, mellette két unoka-öcscse: Báthory István (a fejedelemtől balra) és Báthory Kristóf (jobbra). Mögötte áll az olasz Blandrata György, a fejedelemnek meghitt tanácsadója. Sokat hányatott ember, ki legutóbb Lengyelországból került az erdélyi udvarhoz és az unitáriusokéhoz hasonló tanokat hozott magával a külföldről. Báthory István és Csáky kancellár mögött állanak a szász rendek. Dávid Ferenc mögött balról (tőle jobbra) Csáky Mihály, a kancellár, ki nem vett nagyon részt a vallásos dolgokban, jobbról (Dávid Ferencről balra) Heltai Gáspár, a mint a bibliát forgatja s egy másik papnak mintegy igazolja Dávid Ferenc mondását. Előbbre a padsorok között egy katolikus barát, aki megdöbben a hallottakon és Mélius Péter, debreceni prédikátor, aki szintén bizonyos kétkedességgel fogadja a szónokló szavait. Mögöttük a templom kórusa alatt a székelő rendek, fenn a kórusban az asszonyok, elől pedig a padok között egynehány magyar rend, kiknek nevei nem fontosak.

Ez volna az egész országgyűlés képe, azé az országgyűlésé, a melynél szebbet, magasztosabbat alig ilt az a mi nemzetünk.

A képet a haza ezeréves fennállásának emlékére festettem, 1896-ban, Torda városa megrendelésére. Javarésze lenn készült a fehérmezei Diódon, hol egy hatalmas csűr volt a műtermem. Mivel a főbb szereplő egyéniségekről, egy-kettő kivételével, alig maradt fenn hiteles arckép, oda nevezetesebb erdélyi kortársak arcképeit használtam fel, akikről természet után készítettem arcképeket. Dávid Ferencről sem maradt fenn semmi egykorú kép, az ő fejét is teljesen képzeletemből alkottam meg.“

Báró Bánffy Dezső (1843—1911) hosszas szenvedés után Budapesten máj. 24-én elhunyt. Az erdélyi részek szülőtte s ezért érthető, hogy egész élete egy nagy gondolat szolgálataiban telt el. Ez a gondolat: Magyarországot magyarrá tenni. Nevéhez jelentékeny politikai sikerek fűződnek. S csak sajnálni lehet, hogy az utolsó évtized politikai alakulatai leszorítottak arról a működési területről, amelyen szintiszta fajmagyarságával s nagy tehetségeivel kiváló szolgálatokat tehetett volna a nemzeti gondolat megerősödésének és terjedésének. Mint egyházának hű fia gondnoka volt az erdélyi ref. egyházkerületnek s e minőségében vezető és irányító működést fejtett ki az utóbbi években. Egy darab magyar történelem száll vele sírjába és a magyarság sorsáért aggódó sok remény és várakozás.

Tanári értekezlet és beiktató ünnepély Székelykeresztúron. Tanáraink évi értekezletüket máj. 13-án tartották meg Székelykeresztúron a gimnázium rajztermében, Pap Mózes igazgató elnöklété mellett. *Hidegh Mihály* „Az emlékező tehetség fejlesztése az értelem rovására a számolás tautiásánál“, *Márkos Albert*, kinek értekezését belesége miatt Péter Lajos olvasta fel, „Az elemi iskola viszonya a gimnáziumhoz“, *Gálfalvy Sámuel* „A modern nyelvek tanításáról“ c. értékes dolgozatokat mutattak be, melyekhez beható eszmecsere fűződött. Pap Mózes szabad előadása nyomán a figyelem felkeltéséről és ébrentartásáról tanúlságos vita indult meg. Az értekezlet este $\frac{1}{2}$ 8 órakor végződött. Máj. 14-én, vasárnap d. e. az istentisztelet után a templomban iktatták be *Lőrinczy Géza* és *Derzsi Zoltán* tanárokat hivatalukba. Daniel Lajos felügyelő gondnok megnyitója után, előbbi „A reáliák nevelő hatása“, utóbbi „Nagy költőink erkölcsnevelő hatása“ c. tartották székfoglaló értekezéseiket. Pap Mózes a tanári kar, dr. Boros György az egyházi főhatóság, Gálfi Lőrinc a theologiai intézet, dr. Gál Kelemen a főgimnázium, Lőrinczy István esperes a keresztúri egyházkör üdözlétét tolmácsolták. Mindkét ünnepélyen nagyszámú érdeklődő közönség vett részt.

Dr. Eröss Lajos (1857—1911.), a tiszántúli ref. egyházkerület püspöke püspöksége 3. évében súlyos operáció után váratlanul elhunyt. Egyházkerülete nagy várakozással nézett főpapi működése elé, amely már-már szép reményekkel és kilátásokkal kecsegtetett. Egy szebb jövő mosolygó képét várták hívei s márc. 25-én az egész magyar ref. egyház fájdalmára meghalt. Végrendelete a maga puritán világfelfogásával meglepte a világot. Koszorútlan koporsóban, a divatos gyász teljes mellőzésével temették el első hitvese hamvai mellé.

Utódjául a közvélemény Dicsőfi debreceni lelkész, dr. Balthazár hajduböszörményi esperest és Szabolcska Mihályt, a temesváriak költő-papját emlegetik. Újabban Balthazár esélyei erősödtek.

A tiszai ág. ev. egyházkerület püspöke 59 szótöbbséggel *Geduly Henrik*, nyiregyházi lelkész, egyházkerületi főjegyző lett. Beiktatása máj. 16-án történt Nyiregyházán a magyarországi ev. egyház vezérferfiái jelenletében. Az új püspök programbeszédjét, melynek lényege az egyházközönségi autonomia, az 1848. évi XX. t.-c. végrehajtása és az államsegély törvénybeiktásának szűksége volt, az ünneplő közönség nagy tetszéssel fogadta.

Dr. Öreg János (1838—1911.), a debreceni főiskola nyug. filozófiatanára máj. 6-án meghalt. Értékes irodalmi működést fejtett ki részint eredeti részint idegenből (angol, francia, német) fordított filozófiai műveivel. Irt Kiss Áronnal együtt nevelés- és oktatástant, gondolkozástant a Mill Stuart induktív logikája nyomán, lélektant, jog- és állambölcsélet kézi könyvét. Az evolúció híve volt, Spencerért rajongott. Az akaratszabadság kérdésében (Erkölciség szabad akarat nélkül) determinista álláspontot foglalt el. Nagyobb számmal vannak fordításai, melyeket többnyire az akadémia és a természettudományi társulat megbízásából végzett.

Gróf Tisza István a keresztény szeretetről. A dunántúli ref. egyházkerület tavaszi közgyűlésén Kaposvárt gróf Tisza István főgondnok a közönség felkösöntöt mondott, melyben a keresztény szeretetet magasztalta s annak a társadalom életében valóra válását hangsúlyozta.

„A biblia — úgymond — a maga vallását a szeretetre alapította, de fájdalommal látjuk, hogy milyen kevéssé tudott és talán még sok tekintetben milyen kevéssé tud ma is a szeretet igazi élő, éltető valósággá lenni a gyarló emberi társadalomban. Mennyit gyűlölködtek a szeretet vallása nevében! Mennyi vér folyt, mennyi pusztulás áradt végig a földön a szeretet nevében! És talán közel két ezredévnél kellett lefolynia, amíg ma végre serény, de derengő hajnalpirt látunk az emberi lélek láthatárán és reménykedve hihetjük azt, hogy végre bevezünk egy boldogabb korszakba, amelyben nem üres jelszó, de éltető principiummá lesz a szeretet. Mit ér a mi vallásunk, mit ér a mi szervezetünk, mit ér a mi egész tevékenységünk szeretet nélkül? Hát vajjon ér-e a mi egyházi életünk valamit, ha abban élő valósággá nem tudjuk tenni a szeretetet, ha azt nem tudjuk belevinni abba az építő munkába, amellyel vallásunk összes híveit fel kellene karolnunk, előbbre kellene vinnünk egy tisztultabb, boldogabb emberhez és keresztyénhez méltóbb életbe? Vajjon nem kevés-e a mi összes erőnk arra, hogy teljesítsük ezt a feladatot, vajjon ha körülnézünk saját híveink körében, nem látjuk-e ott a tennivalóknak égetően szükséges, krisztusi munkánkhoz olyan óriási mezejét, amely parancsolólag követeli lelkünk egész erejét, lelkünk egész erejének odaadó munkálkodását? Vajjon híven szolgáljuk-e a Krisztust, ha ennek az erőnek bármely csekély részét egyéb célokra, a más egyházakkal való torzsalkodásra fordítjuk, ahelyett, hogy saját egyházunk hívei között építő munkát végeznénk? Ha tehát szükségünk van a szeretet egész mezejére saját híveinkkel szemben, éppen úgy szükségünk van reá azokkal a testvéregyházakkal szemben, amelyek ha talán nem mindenben ugyanazon az úton, de szintén lelkük sugallatát követve, ugyanazt a nemes hivatást teljesítik. Mennyi kárt tesz a mai társadalomban a különböző vallásfelekezetek torzsalkodása! Mennyi becses erőt kötve emészt meg, fordít el Krisztus igazi szolgálatától! Már egyszer használtam azt a képet, de nem tehetek róla, újra, meg újra ajkamra kél: Bizanc theologusai jutnak eszembe, akik írtó háborút vívtak egymás ellen a homo-uzion és homojuzion miatt, amíg a barbárok fokosaikkal döngették a kaput. Ma is hallom kapuinkon a barbárok fegyvereinek döngését. Ma is megfeledekezünk egyházunk legszentebb érdekeiről, ha nem ezek ellen vállvetett küzdelemre fordítjuk az egész erőnket. És ezért tölti el t. Uraim ünneplő, örvendetes hangulat az én lelkemet annak láttára, hogy protestáns egyházkerületünk e gyülekezése alkalmával, jelenlétével, rokonszenvével tisztel meg bennünket Kaposvár és Somogy vármegye társadalma valláskülönbség nélkül. Itt élni, feléledni látom azt a szeretetet, amelyikre mindnyájunknak égető szüksége van, amelyet a mi közös urunk, a Krisztus parancsol nekünk és amelynek szolgálatába kell adni nekünk erőnket egyaránt. Poharamat arra üritem, hogy ez az egyetértés, ez a békesség, ez a lelki összhang, ez a szeretet által áthatott vállvetett együttes működés szelleme éltesse és vezérelje Kaposvár város és Somogy vármegye társadalmát a jövőben is.“

Statisztika. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium középiskolai ügyosztálya statisztikai kimutatást készített és tett közzé arról, hogy az állami középiskolák igazgatóinak, rendes és helyettes tanárainak felekezetek szerint százalékban kifejezett száma hogyan aránylik az ország lakosságának felekezetek szerint százalékban kifejezett számához. Minthogy a kimutatás

szerint a kath. tanárok száma 3·16°/_o-tel, az ágh. ev. tanároké 2·48°/_o-tel, a ref. tanároké 0·13°/_o-tel, a zsidóké 4·45°/_o-tel, az unitáriusoké 1·48°/_o-tel több mint amennyi reájuk a lakosság vallásfelekezetek szerint való megoszlása után jutna, ellenben a gör. keletieké 11·68°/_o-tel kevesebb; ennél fogva várható hogy a közel jövőben, amíg a kiegyenlítés megtörténik, csak gör. kel. vallású tanárokat fognak állami tanárokká kinevezni. Éppen ilyen összevető kimutatás történt arról is, hogy az egyes felekezetek középiskolái milyen ^o/_o-ben részesedtek a 2,342,836 korona évi állami segélyből (Nem tudjuk benn van-e ebben a tanulmányi alap évi segélye is.) Ebből meg az tűnik ki, hogy az ág. ev.-ok 14·53°/_o-tel, a ref.-ok 23·32°/_o-tel többet; a kath.-ok 23·91°/_o-tel, a gör. kel.-ek 11·57°/_o-tel, a zsidók 4·42°/_o-tel kevesebbet kaptak, mint a mennyi őket a lakosság percentuális megoszlása szerint megilletné. Mi következik ebből? Minthogy fel kell tennünk, hogy a segélyeket a kulturális szükségnek, célszerűségnek és igazságosságnak megfelelőleg osztották ki, következik, hogy a felekezetek percentje szerint való kombinálás semmiféle reális alapot sem nyújt az államsegélyekre vonatkozó megállapításoknál. Tehát az ügyosztálynak ez az egész különös célzatú, az általános állami szemponttal összhangzásba nem hozható összeállítás a főlegesen munka volt.

Uzoni Imre főgimn. rendes tanár beiktatása. Május 27-én d. e. 11 órakor iktatták be mennyiségtan-természettudományi tanszékre Uzoni Imre r. tanárt. Az ünnepélyt Vári Albert buzgó imádsága után Kozma Ferenc felügyelő gondnok nyitotta meg. A beiktatott tanár *Gondolatközlés elektromos hullámokkal* c. értekezését világos magyarázatokkal kísérve adta elő. Dr. Gál Kelemen igazgató a kollégiumi igazgatóság, Gyöngyösi Béla egyházi tanácsos a főhatóság, Csifó Salamon dékán a theologiai intézet, Szentmártoni Kálmán a székelykeresztúri testvérintézet üdvözlését tolmácsolták. A főtiszt. püspök úr távolléte miatt sürgőnnyel fejezte ki jókívánságait. A szépen sikerült ünnepen nagyszámú érdeklődő közönség vett részt. Este a konviktus éttermében társas vacsora volt.

A Székely Társaság szózata. A székely leányoknak nagymérvű elvándorlása arra indította a marosvásárhelyi Székely Társaságot, hogy a messzebbre eltávozókat fenyegető sok veszélyre reámutatva, az anyákat felszólítja gyermekeik nagyobb védelmére. Az erről szóló kis füzetet a nép előtt leendő felolvasás céljából tanítóknak, papoknak, jegyzőknek, készséggel megküldi Szentgyörgyi Dénes titkár Maros-Vásárhelyen.

Üdülő helyek a Székelyföldön. A marosvásárhelyi székely társaság Maros-Torda, Udvarhely, Háromszék és Csikvármegyékben néhány nyári üdülő helyet rendez be az idén is tanítók számára. Részletes tájékoztatót bárkinek készséggel küld e tárgyban Szentgyörgyi Dénes, a társaság titkára, Maros-vásárhelyen.

ARANYKÖNYV.

Kivonat Nagyernye unitár. leányegyházközség 1911. május 1-iki gyűlésének jegyzőkönyvéből.

2, *A templomépítési kéregetés elszámolása dolgában Boór Jenő lelkész* bemutatja a kéregetés ügyével kapcsolatos, összes irományokat, ezekkel igazolva, hogy ő 1450 drb. kérés szózáttal és megfelelő számú kíséző irattal 461 drb. gyűjtőívet küldött szét az egyház főbb tisztviselői, az összes lelkészek és l. e. községi gondnokok, az e. főtanács valamennyi tagja, végül egyes, általa jótékonyágukról ismert nemeslelkű nők és férfiak számára; ezenkívül jelenti, hogy a gyűjtésre önként ajánlkozó *Simó Gábor*, nagyernyei hitsorsos afia kezéhez 20 drb. gy. ívet adott át, továbbá kimutatja, hogy a 461 drb. gy. ívből, mint kézbesíthetlen, visszaérkezett 6 drb., elutasító válasz kíséretében pedig 2 drb.

Ez után tudatja lelkész, hogy legelső segélyül, az e. főhatóság vezetőségének pártoló ajánlásával együtt érkezett meg báró Petrichevich Horváth Kálmán főgondnok adománya, „újívi ajándék“ gyanánt . . . 50— K
majd Ferencz József püspök adománya . . . 50— „
az ő közbenjárásával küldött a kolozsvári „Ált. Bank és Takarék.“ . . . 30— „

A felhívásokra beérkezett további segélyek, lelkész kimutatása szerint. a következők:

a	10. sz. gy.-íven	Kolozsvárról. Egyházközség	20— „
„	17. „	„ Sepsiszentgyörgyről: árkosi 10 K., kálnoki, kökői, laborfalvi e. k. 5—5 K.	25— „
„	28. „	„ Marosvásárhelyről: Csongvay Lajos köri felügy. gondnok 50 K, gróf Haller János főispán 20 K, Köllő Ignác alispán, dr. Sárkány Miklós t. főügyész, Deák Lajos tanfelügyelő, Kárnász K. birtokos, Csiki László kir. t. tanácselnök 10—10 K, Rozsnyai F. 5 K	125— „
„	31 „	„ Szentábrahámról: Lőrinczy D. ny. altábornagy 10, Péterfi M. 1 K, E. k 2 K, többen 3·50 K.	16·50 „
„	36 „	„ Szentiványlaborfalváról: Szentiványi M. ny. alispán, köri felügy. gondnok	10— „
„	42 „	„ Székelykeresztúrról: dr. Jankovich Pál köri fel. gondnok	3— „